UO‘K 81

“KARDIOLOGIYA” TERMININING LEKSIK VA SEMANTIK AHAMIYATI

Abdujalilova Nafisaxon Abduvaliyevna,
Andijon davlat tibbiyot instituti
O‘zbek tili adabiyoti tillar kafedrasi o‘qituvchisi
khurshidakhon.abdullayeva86@mail.ru

Annotatsiya. *Ushbu maqolada “kardiologiya” terminining leksik va semantik xususiyatlari, etimologik kelib chiqishi hamda zamonaviy tibbiy terminologiyadagi o‘rni tahlil qilinadi. Termin qadimgi yunon tilidagi kardia — “yurak” va logos — “fan”, “ta’limot” ma’nolarini anglatuvchi birliklardan tashkil topgani yoritiladi. Shuningdek, “kardio-” va “-logiya” terminologik komponentlarining ma’no va so‘z yasash imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Maqolada “kardiologiya”ning turli tillardagi xalqaro xususiyati, uning semantik maydoni hamda kardiolog, kardiografiya, kardiomiopatiya kabi terminlarning shakllanishi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari terminning tibbiy kommunikatsiyadagi muhim ahamiyatini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *kardiologiya, tibbiy terminologiya, leksik ma’no, semantik ma’no, etimologiya, yunon tili, terminologik komponent, kardio-, xalqaro termin.*

ЛЕКСИЧЕСКОЕ И СЕМАНТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ТЕРМИНА “КАРДИОЛОГИЯ”

Аннотация. *В статье рассматриваются лексические и семантические особенности термина «кардиология», его этимологическое происхождение и роль в современной медицинской терминологии. Отмечается, что термин образован от древнегреческих компонентов kardia — «сердце» и logos — «учение», «наука». Анализируются значение и словообразовательные возможности терминологических компонентов «кардио-» и «-логия». Особое внимание уделяется международному характеру термина и его употреблению в различных языках. Рассматривается семантическое поле кардиологии, включающее названия заболеваний, методов диагностики и медицинских специальностей. Также анализируются производные термины: кардиолог, кардиография, кардиомиопатия, кардиохирургия и другие. Результаты исследования подтверждают значимость термина в медицинской коммуникации.*

Ключевые слова: *кардиология, медицинская терминология, лексическое значение, семантическое значение, этимология, греческий язык, терминологический компонент, кардио-, международный термин.*

LEXICAL AND SEMANTIC SIGNIFICANCE OF THE TERM “CARDIOLOGY”

Abstract. *This article examines the lexical and semantic features of the term “cardiology,” its etymological origin, and its role in modern medical terminology. The term is derived from the Ancient Greek components kardia, meaning “heart,” and logos, meaning “science,” “doctrine,” or “study.” The study analyzes the meanings and word-forming functions of the terminological elements “cardio-” and “-logy.” Particular attention is paid to the international nature of the term and its use in different languages. The semantic field of cardiology, including cardiovascular diseases, diagnostic methods, and related medical concepts, is also considered. Derived terms such as cardiologist, cardiography, cardiomyopathy, and cardiac surgery are analyzed. The findings emphasize the importance of cardiology terminology in medical communication.*

Keywords: *cardiology, medical terminology, lexical meaning, semantic meaning, etymology, Greek language, terminological component, cardio-, international term.*

Kirish. Tibbiy terminologiyaning shakllanishi va rivojlanishi uzoq tarixiy jarayon bo‘lib, unda yunon va lotin tillari alohida o‘rin egallaydi. Asrlar davomida mazkur tillar tibbiyot, biologiya va farmatsevtika sohalarida xalqaro ilmiy muloqotning asosiy vositasi sifatida xizmat qilgan. Yunon-lotin til elementlari asosida shakllangan terminlar bugungi kunda ham ko‘plab milliy tillarning, jumladan, o‘zbek tilining tibbiy leksikasida faol qo‘llanmoqda. Zamonaviy ilm-fan taraqqiyoti natijasida ingliz tili xalqaro tibbiy kommunikatsiyaning yetakchi tiliga aylangan bo‘lsa-da, yunon va lotin tillarining terminologik ahamiyati saqlanib qolmoqda. Ayniqsa, anatomik, klinik, patologik va farmatsevtik terminlarning katta qismi qadimgi

yunon va lotin til birliklari asosida shakllangan. Bunday terminlarning tarkibiy qismlarini, ularning etimologik va morfologik xususiyatlarini bilish tibbiy lug‘atni mexanik yodlashdan ko‘ra samaraliroq o‘zlashtirish imkonini beradi. Mazkur tadqiqotda xalqaro tibbiy terminologiyada keng qo‘llanadigan **“kardiologiya”** terminining etimologik, leksik va semantik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi terminning tarkibiy qismlarini aniqlash, ularning ma’nosini ochib berish, “kardio-” komponentining termin hosil qilishdagi faolligini ko‘rsatish hamda terminning zamonaviy tibbiyotdagi semantik ko‘lamini tavsiflashdan iborat.

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili. Tibbiy terminologiya masalalariga bag‘ishlangan tadqiqotlarda yunon va lotin tillari tibbiy terminlarning asosiy tarixiy manbalaridan biri sifatida qayd etiladi. Ayniqsa, anatomik va klinik terminologiyada yunon-lotin morfemalarining mahsuldorligi yuqori bo‘lib, ular turli milliy tillarda o‘zaro yaqin terminlarning shakllanishiga asos bo‘lgan. Tibbiy terminlarni etimologik va morfologik jihatdan o‘rganish ularning ma’nosini anglashni yengillashtiradi. Masalan, “kardiologiya” termini tarkibidagi **kardia** — “yurak” va **logos** — “ta’limot”, “fan”, “o‘rganish” ma’nolarini bildiruvchi qadimgi yunon til birliklaridan tashkil topgan. Shu sababli terminning dastlabki lug‘aviy ma’nosini “yurak haqidagi ta’limot” yoki “yurakni o‘rganuvchi fan” tarzida izohlash mumkin. Zamonaviy tibbiy terminologiyada “kardio-” komponenti juda faol hisoblanadi. U yurak bilan bog‘liq tushunchalarni ifodalovchi ko‘plab terminlarning tarkibida uchraydi: kardiolog, kardiologik, kardiografiya, kardiogramma, kardiojarrohlik, kardiomiopatiya, kardioskleroz, kardiostimulyator, kardiotoksik va boshqalar. Bu holat yunon tilidan o‘zlashgan terminologik elementlarning yangi ilmiy tushunchalarni nomlashdagi mahsuldorligini ko‘rsatadi. Shuningdek, “kardiologiya” atrofida shakllangan terminologik birliklarni semantik jihatdan bir necha guruhga ajratish mumkin. Yurakka oid terminlarga miokard, endokard, perikard, yurak bo‘lmachalari, yurak qorinchalari, yurak klapanlari; qon tomirlariga oid terminlarga arteriya, vena, kapillyar, aorta, koronar arteriyalar; kasalliklarni ifodalovchi terminlarga gipertoniya, miokard infarkti, aritmiya, stenokardiya, kardiomiopatiya, endokardit, miokardit, perikardit, ateroskleroz; diagnostikaga oid terminlarga esa elektrokardiografiya, elektrokardiogramma, exokardiografiya, angiografiya kabi birliklarni kiritish mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda tibbiy terminning strukturaviy, etimologik, leksik va semantik xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan lingvistik metodlardan foydalanildi. Avvalo,

Etimologik tahlil yordamida “kardiologiya” terminining kelib chiqishi va uning qadimgi yunon tilidagi manbalari o‘rganildi. Termin tarkibidagi asosiy komponentlarning dastlabki ma’nolari aniqlanib, ularning zamonaviy terminologik vazifasi bilan qiyoslandi.

Morfemik va morfologik tahlil asosida “kardio-” va “-logiya” komponentlarining termin hosil qilishdagi o‘rni belgilandi. Shuningdek, “kardio-” komponenti ishtirokidagi hosila terminlar tahlil qilindi.

Leksik-semantik tahlil orqali terminning lug‘aviy ma’nosi, zamonaviy tibbiyotdagi mazmuni, semantik kengayishi va boshqa terminlar bilan munosabatlari aniqlandi.

Qiyosiy tahlil yordamida terminning o‘zbek, rus, ingliz, nemis va fransuz tillaridagi shakllari ko‘rib chiqildi. Mazkur yondashuv “kardiologiya”ning xalqaro termin sifatidagi xususiyatlarini aniqlash imkonini berdi.

Olingan natijalar va ularning tahlili. Tadqiqot natijasida “kardiologiya” terminining qadimgi yunon tiliga mansub ikki asosiy tarkibiy qismdan shakllangani aniqlandi:

Termin komponenti	Manbasi	Ma’nosi	Zamonaviy terminologik vazifasi
kardia	qadimgi yunoncha καρδία	yurak	yurakka oid tushunchani ifodalaydi
kardio-	kardia asosida	yurak, yurakka oid	murakkab tibbiy terminlar tarkibida qatnashadi
logos	qadimgi yunoncha λόγος	ta’limot, fan, o‘rganish	muayyan sohani o‘rganuvchi fan nomini shakllantiradi
-logiya	logos asosida	fan, ta’limot	fan va ilmiy soha nomlarini hosil qiladi

Demak, **kardiologiya = kardio- + -logiya**, ya’ni etimologik jihatdan “yurak haqidagi fan” ma’nosini anglatadi.

Termin turli tillarda o‘zaro yaqin shaklda qo‘llanadi: o‘zbek tilida **kardiologiya**, rus tilida **кардиология**, ingliz tilida **cardiology**, nemis tilida **Kardiologie**, fransuz tilida **cardiologie**. Shakllardagi o‘xshashlik terminning xalqaro xarakterini ko‘rsatadi.

“Kardio-” komponentining mahsuldorligi quyidagi terminlarda yaqqol namoyon bo‘ladi:

kardiolog — yurak-qon tomir tizimi kasalliklari bo‘yicha mutaxassis;

kardiologik — kardiologiyaga oid;

kardiogramma — yurak faoliyatini grafik tarzda aks ettiruvchi yozuv;

kardiografiya — yurak faoliyatini qayd etish usuli;

kardiojarrohlik — yurak va yirik qon tomirlariga oid jarrohlik sohasi;

kardiomiopatiya — yurak mushagi bilan bog‘liq kasalliklar guruhi;

kardioskleroz — yurak to‘qimalaridagi sklerotik o‘zgarish;

kardiostimulyator — yurak ritmini boshqarishga yordam beruvchi qurilma;

kardiotoksik — yurakka zararli ta’sir ko‘rsatuvchi.

Shunday qilib, “kardio-” mustaqil so‘z sifatida emas, balki boshqa terminologik elementlar bilan birikib, yangi ilmiy-tibbiy tushunchalarni ifodalashga xizmat qiladi. Termin semantikasining muhim xususiyati uning **kengayish jarayoni**dir. “Kardiologiya”ning etimologik ma’nosi “yurak haqidagi fan” bo‘lsa, zamonaviy tibbiyotda uning mazmuni faqat yurak bilan chegaralanmaydi. U yurak va qon tomirlarining anatomiyasi, fiziologiyasi, kasalliklari, diagnostikasi, davolash, profilaktikasi va reabilitatsiyasi bilan bog‘liq bilimlar majmuasini qamrab oladi.

Shu nuqtayi nazardan “kardiologiya” terminining semantik maydonini quyidagi guruhlarga ajratish mumkin:

- **Yurakka oid tushunchalar:** miokard, endokard, perikard, yurak bo‘lmachalari, yurak qorinchalari, yurak klapanlari.
- **Qon tomirlariga oid tushunchalar:** arteriya, vena, kapillyar, aorta, koronar arteriyalar, qon aylanishi.
- **Kasallik nomlari:** gipertoniya, yurak ishemik kasalligi, miokard infarkti, yurak yetishmovchiligi, aritmiya, stenokardiya, kardiomiopatiya, endokardit, miokardit, perikardit, ateroskleroz.
- **Diagnostikaga oid tushunchalar:** elektrokardiografiya, elektrokardiogramma, exokardiografiya, angiografiya, stress-test va yurak ultratovush tekshiruvi.

“Kardiologiya”ga to‘liq sinonim bo‘ladigan terminlar mavjud emas yoki juda kam uchraydi, chunki u muayyan tibbiy fan nomini bildiradi. “Yurak kasalliklarini o‘rganish sohasi”, “yurak-qon tomir tizimi tibbiyoti” kabi birikmalar esa terminning sinonimi emas, balki uning mazmunini izohlovchi tavsifiy ifodalardir.

Tadqiqotda “kardiologiya” terminining semantik maydoni ham keng ekanligi aniqlandi. Termin atrofida shakllangan birliklarni mazmuniga ko‘ra bir necha guruhga ajratish mumkin. Birinchi guruhni **anatomik terminlar** tashkil etadi. Ularga yurak, miokard, endokard, perikard, yurak bo‘lmachalari, yurak qorinchalari, yurak klapanlari kabi birliklar kiradi. Mazkur terminlar yurakning anatomik tuzilishini ifodalashga xizmat qiladi.

Ikkinchi guruh — **qon aylanish tizimi va qon tomirlariga oid terminlar**. Ushbu guruhga arteriya, vena, kapillyar, aorta, koronar arteriyalar, qon aylanishi kabi birliklarni kiritish mumkin. Bu terminlar kardiologiyaning yurakdan tashqari qon tomir tizimi bilan chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Uchinchi guruhni **patologik holatlar va kasallik nomlari** tashkil etadi. Bular qatoriga gipertoniya, yurak ishemik kasalligi, miokard infarkti, yurak yetishmovchiligi, aritmiya, stenokardiya, kardiomiopatiya, endokardit, miokardit, perikardit va ateroskleroz kabi terminlarni kiritish mumkin. Mazkur birliklarning semantik jihatdan “kardiologiya” tushunchasi bilan bevosita bog‘liqligi ushbu terminning klinik tibbiyotdagi keng qamrovini ko‘rsatadi.

To‘rtinchi guruh — **diagnostik terminlar**. Ularga elektrokardiografiya, elektrokardiogramma, exokardiografiya, angiografiya, stress-test va yurak ultratovush tekshiruvi kabi birliklar kiradi. Ushbu terminlar yurak-qon tomir kasalliklarini aniqlash va baholash bilan bog‘liq jarayonlarni ifodalaydi.

Beshinchi guruhni **davolash va profilaktikaga oid terminlar** tashkil etadi. Kardiologiyaning zamonaviy mazmuni faqat kasalliklarni aniqlash bilan cheklanmasdan, ularni davolash, oldini olish va bemorlarni reabilitatsiya qilish jarayonlarini ham qamrab oladi. Shu jihatdan kardiologiya termini tibbiy faoliyatning turli bosqichlarini birlashtiruvchi umumiy nom sifatida namoyon bo‘ladi. “Kardiologiya” terminining semantik tuzilishini quyidagi model orqali umumlashtirish mumkin:

KARDIOLOGIYA → yurak → yurak-qon tomir tizimi → kasalliklar → diagnostika → davolash → profilaktika → reabilitatsiya. Ushbu semantik zanjir terminning ma’nosi oddiy “yurak haqidagi fan” tushunchasidan ancha keng ekanligini ko‘rsatadi. Zamonaviy tibbiyotda fanlararo integratsiya kuchaygani sababli kardiologiya ham fiziologiya, anatomiya, farmakologiya, nevrologiya, endokrinologiya,

radiologiya va boshqa tibbiy yo‘nalishlar bilan uzviy aloqada rivojlanmoqda. Natijada “kardiologiya” terminining semantik maydoni ham doimiy ravishda kengayib bormoqda.

Muhokama. Olingan natijalar tibbiy terminlarni faqat tayyor shaklda yodlash emas, balki ularning ichki tuzilishini anglash muhimligini ko‘rsatadi. “Kardiologiya” misolida bitta yunoncha ildiz asosida ko‘plab yangi terminlarning shakllanishini kuzatish mumkin. Bu esa tibbiy terminologiyaning tizimlilik va motivatsiyalanganlik xususiyatlarini namoyon etadi. Termin tarkibidagi **kardio-** va **-logiya** komponentlarining ma’nosini bilgan talaba ilgari uchramagan terminning umumiy mazmunini ham ma’lum darajada taxmin qila oladi. Masalan, “kardio-”ning yurakka aloqadorligini anglash kardiomiopatiya, kardiografiya yoki kardiojarrohlik kabi birliklarni o‘zlashtirishni yengillashtiradi. Bundan tashqari, yunon-lotin terminologik elementlarining turli tillarda saqlanib qolishi tibbiy xalqaro kommunikatsiya uchun muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda ingliz tili ilmiy muloqotda yetakchi bo‘lsa-da, uning tibbiy terminologiyasining o‘zida ham yunon va lotin tilidan kelib chiqqan juda ko‘p birliklar mavjud. Shu sababli yunon-lotin terminologik asoslarini o‘rganish zamonaviy tibbiy ingliz tilini o‘zlashtirish uchun ham muhim lingvistik tayanch bo‘la oladi. “Kardiologiya” terminining o‘zbek, rus, ingliz, nemis va fransuz tillaridagi shakllarining o‘xshashligi esa terminning xalqaro xarakterini yanada yaqqol ko‘rsatadi. Demak, yunon-lotin terminologik qatlamining o‘rganilishi nafaqat tarixiy yoki filologik, balki amaliy tibbiy-kommunikativ ahamiyatga ham ega.

Xulosa. “Kardiologiya” termini xalqaro tibbiy terminologiyaning yunon-lotin qatlamiga mansub bo‘lib, etimologik jihatdan qadimgi yunon tilidagi **kardia** — “yurak” va **logos** — “ta’limot”, “fan”, “o‘rganish” birliklari asosida shakllangan. Terminning dastlabki lug‘aviy mazmuni “yurak haqidagi fan” bo‘lsa-da, zamonaviy tibbiyot taraqqiyoti natijasida uning semantik doirasi sezilarli darajada kengaygan. Termin leksik jihatdan xalqaro xarakterga ega bo‘lib, ko‘plab tillarda fonetik va grafik jihatdan o‘xshash shakllarda qo‘llanadi. Uning tarkibidagi **kardio-** komponenti yuqori darajada mahsuldor terminologik element bo‘lib, kardiolog, kardiologik, kardiografiya, kardiomiopatiya, kardiojarrohlik, kardioskleroz va boshqa ko‘plab terminlarning shakllanishida ishtirok etadi. **-logiya** komponenti esa muayyan sohani o‘rganuvchi fan yoki ta’limot nomlarini hosil qilishga xizmat qiladi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, tibbiy terminlarning etimologik va morfologik tuzilishini o‘rganish ularni mexanik yodlashga qaraganda samaraliroqdir. Yunon-lotin terminologik elementlarini bilish tibbiy lug‘atni kengaytirish, murakkab terminlarning ma’nosini anglash, ularni to‘g‘ri qo‘llash va xalqaro ilmiy muloqotni yengillashtirishga xizmat qiladi. Shu sababli “kardiologiya” kabi terminlarni tizimli ravishda o‘rganish tibbiy ta’limning muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida baholanishi mumkin.

ADABIYOTLAR:

1. *Чернявский М.Н. Латинский язык и основы медицинской терминологии. — М.: ЗАО «Шико», 2007.*
2. *Кузнецов С.А. Большой толковый словарь русского языка. — СПб.: Норинт, 2000.*
3. *Лопатин В.В., Лопатина Л.Е. Русский толковый словарь. — М.: Эксмо, 2008.*
4. *Латинско-русский словарь / Под ред. И.Х. Дворецкого. — М.: Русский язык, 2000.*
5. *Lewis C.T., Short C. A Latin Dictionary. — Oxford: Clarendon Press, 1879.*
6. *Liddell H.G., Scott R. A Greek-English Lexicon. — Oxford: Clarendon Press, 1940.*
7. *Dorland W.A. Newman. Dorland’s Illustrated Medical Dictionary. — Philadelphia: Elsevier, 2020.*
8. *Stedman T.L. Stedman’s Medical Dictionary. — Philadelphia: Wolters Kluwer, 2020.*
9. *Guyton A.C., Hall J.E. Textbook of Medical Physiology. — Philadelphia: Elsevier, 2021.*
10. *Kumar V., Abbas A.K., Aster J.C. Robbins and Cotran Pathologic Basis of Disease. — Philadelphia: Elsevier, 2020.*